

Uit: *Het Parool*, 30 mei 1986

Het kwaad is een van de centrale problemen

Prof dr. C.I. Dessaur als een psycho/theosofische Rambo

Harm Visser

In de jongste roman, van Andreas Burnier, *De trein naar Tarascon*, is de wereld er een van de poëtische tweedeling tussen ‘goed en kwaad’. De hoofdpersoon, William Baston, lijdt: aan het kwaad van de oorlog, een valse beschuldiging, de medische maffia. Gelijk een boeddhistische monnik gaat hij op weg, richting het Zelf, het kosmische bewustzijn, de unio mystica, en maakt zich tijdens deze tocht derhalve los van allerlei zaken die hem aan het aardse kluisteren: familiebanden en andere materiële behoeften. De totale onthechting vindt hij evenwel niet in het hier en nu, maar, na in het bad – al hallucinerend – zijn polsen te hebben doorgesneden, in de dood. In zijn afscheidsbrief schrijft hij: ‘Het kwaad is op aarde gekomen doordat de mensen gingen denken en het moet ook weer door hun denken worden verlost.’

‘Om het denken van het kwaad te bevrijden, heeft de mens juist het denken nodig,’ zo lijkt Burnier hier in de persoon van William Baston te betogen. Ze betoogde het eerder in *De droom der rede*, geschreven door haar wetenschappelijke alter ego, prof dr. C.I. Dessaur.

Als de wetenschappelijke persoonlijkheid van Andreas Burnier, de criminoloog C.I. Dessaur, ons in haar boek *De droom der rede* (1982), iets wil duidelijk maken, dan is het wel dat de mens, vanwege zijn/haar geestelijke vermogens, de kroon op de schepping is. Maar ook, juist vanwege die geestelijke vermogens, een kroon ‘geneigd tot alle kwaad.’ Bovendien, in de huidige fase van onze cultuur, ziet de mens zichzelf volgens Dessaur, door de allesoverheersende wetenschap ‘ont-ikt’, ja, voorgesteld als ‘louter materie’. Met als gevolg: nog slechts met moeite is die mens in staat het kwaad als zodanig te onderkennen: dingen doen geen kwaad.

Dessaur hanteert een op het kwaad gerichte stengun geladen met veel oud-Indische ammunitie: het kwaad is alleen dan te verlossen wanneer we bereid zijn ons aan het lichamelijke niveau geketende ego-bewustzijn te ontwikkelen tot een kosmisch bewustzijn,

ratelt het uit de loop. Het maakt van Dessaur, met name in het laatste deel van *De Droom der rede*, bepaald een psycho/theosofische Rambo.

Alleen: als je je wapens richt op het kwaad, gedefinieerd in termen van 'extreme ketening aan het ego-bewustzijn', schiet Dessaur dan niet op een wat al te ongrijpbare vijand?

Alvorens de vraag te beantwoorden, denk ik dat het voor een goed begrip nodig is in het kort te zeggen waar *De Droom der rede* eigenlijk over gaat. Het centrale thema is: de moderne dominante wetenschap heeft ons zeer veel profijt gebracht, maar zoals dat met bijna alles gaat, ten koste van andere dingen. Zo hebben onze zintuigen zich ten opzichte van de buitenwereld enorm verfijnd, maar is ons zelfbeeld, het beeld dat de mens van zichzelf heeft, steeds schraler geworden.

Nu is het pleidooi dat ik in *De Droom der rede* houd: laat ook andere manieren van kijken naar de werkelijkheid toe, dan die door de dominante wetenschap getolereerd worden.

Definieer niet meteen alles weg als niet-wetenschappelijk. Als het serieus en systematisch gebeurt, kunnen ook die andere manieren van kijken wetenschap zijn. In dit verband moet ik dan iets vertellen over de oosterse psychologie. Eén manier om naar de mensen te kijken, is dat je zegt: je begint als kind met een oceanisch bewustzijn, er is geen onderscheid tussen jou en de wereld om je heen. Het is allemaal één geheel, en daaruit wordt, zo rond het derde jaar, het besef van 'ik' geboren. 'Ik' ben een afgezonderde individualiteit. Ik heb een 'ego'. En dat ego is gekoppeld aan het bewustzijn van je lichamelijkeheid. Als iemand pijn heeft aan het lichaam, zegt hij, ik ben ziek, terwijl het eigenlijk zijn lichaam is dat ziek is.

Waar de oosterse psychologie nu de aandacht op tracht te richten, is dat het lichaam aan een voortdurend veranderingsproces onderhevig is. Er is geen enkele continuïteit in het lichaam. Dus in wezen zeg je 'ik' tegen je herinnering. Zou je teruggaan naar wat je dacht en voelde toen je drie was, dan moet je zeggen: daar kan ik nauwelijks meer achter staan, dat is een totaal ander wezen dan ik nu ben. Nu wil de oosterse psychologie de mens bewust maken van het feit dat het 'ik' – dat zo'n solide kern lijkt te zijn – vervluchtigt naarmate ze zich er dieper mee bezig houdt. Je doet alsof je vanuit een hele grote zekerheid praat, terwijl het een stroom van gebeurtenissen is. Nergens kun je een vinger op leggen, en zeggen: dat is nu mijn ego-identiteit. Maar: je kunt door innerlijke scholing een ander soort zelfbewustzijn krijgen, waardoor je op een geheel andere manier tegen jezelf aankijkt. Dat zeggen met name de boeddhisten.

Krachtig ego

In het Westen is dat idee teruggekomen bij iemand die verder heel westers is: Carl Gustav Jung. Hij zegt: ‘je ontwikkelt als jongere een ego, en dat is ook heel belangrijk dat je dat doet. Het moet een krachtig ego worden, om dan, in de tweede levenshelft, je van het beperkende, het illusoire van het ego, bewust te worden.’ De integratie tot een heel mens, een ‘zelf’, zoals hij dat noemt, betekent niet dat je het ego-beleven probeert te vernietigen, zoals in sommige oosterse stromingen. Het behoudt zijn plaats en zijn functie, maar daarnaast is er meer.’

Maar nu begrijp ik nog steeds niet waarom het kwaad gedefinieerd wordt in termen van ‘een extreme ketening aan het ego-bewustzijn.’

Het kwaad ontstaat met het ontwaken van het bewustzijn, op het moment dat het zich vernauwt. En één vorm van bewustzijnsvernauwing is dat we te véél aan het ego, het aardse hechten. Maar ook het omgekeerde vind ik een vorm van kwaad: je te weinig aan het ego hechten, er naar streven in een roes te verkeren, vluchten voor de tocht door de aardse diepten. Natuurlijk is niemand in staat de evenwichtsbalk tussen deze twee polen perfect te bewandelen. Je valt er óf aan de ene of aan de andere kant af. Het gaat om het model: dit zijn de twee gevaren die ieder mens in haar ontwikkeling bedreigen.

Kijk, de gedachte die hier achter zit, is dat het allemaal te maken heeft met de ontwikkeling van het bewustzijn. Zolang de mens in een dromerig gevoelsleven verkeert, valt het allemaal nog wel mee. Maar het is juist het bewustzijn waardoor de mens zich bewust wordt van haar afzondering en geneigd raakt tot goed en kwaad. Op dat moment begint ook de zondeval. Niet in de zin van iets ethisch, maar in de zin dat je je niet meer één voelt met het geheel. Of, zoals Jung het zei: ‘Die Sünde beginnt mit dem Erwachen des Bewusstseins’.

Welke rol speelt het menselijk denken hierin?

Je kunt deze inzichten alleen verkrijgen via het denken. Aan gevoelsprocessen, losse emoties, hebben we niet veel. Het ene moment voel je dit, het andere moment dat. Het gevoel schept geen orde, het verklaart niets. De enige manier om verbanden te zien, is via het denken. Via het denken kun je bij voorbeeld constateren dat je een eenzijdig denktipe bent geworden, en dat je nodig eens iets aan je gevoelsleven moet doen. Maar dit moment van bewustwording vindt in het denken plaats, en nergens anders.

Maar blijft het kwaad niet een dilemma waaraan niet valt te ontkomen? Immers, denkend of niet, iedere beslissing die je neemt, is een beslissing op morele gronden.

Tja. Er zijn ook mensen die daar anders over denken. Socrates, bij voorbeeld, dacht dat als je weet hoe de wereld écht in elkaar zit, dan kun je niet anders meer doen dan het goede kiezen. Waarmee hij bedoelde dat het kwaad kiezen altijd te maken heeft met verblinding, met een beperkt soort weten. Om een concreet voorbeeld te noemen: waarom denkt een SS'er dat hij joden en zigeuners mag vermoorden? Omdat hij niet in staat is hen als mensen waar te nemen. Maar op het moment dat hij hen wel als mens waarneemt, valt het kwaad weg. Je zou dus, met Socrates, kunnen zeggen: wie weet, is voorbij het kwaad.

Geobsedeerd

U maakt de indruk, althans in De droom der rede, nogal door het kwaad geobsedeerd te zijn. O, zeker! Ik vind het probleem van het kwaad in onze cultuur een van de centrale problemen. We worden er mee geconfronteerd in de vorm van fascisme, het nationaal-socialisme, staatscommunisme. We zien het in de vorm van terreur, vandalisme, in werkelijk alle mogelijke ellende.

Maar is het probleem van het kwaad nu juist niet dat het zo volstrekt inwisselbaar is? Neem de acties van sommige antifascisten tegen de Centrumpartij.

Ja. Vanuit een toeschouwers-standpunt kun je zeggen: het kwaad blijkt besmettelijk te zijn.

Maar als we er zo over spreken, gaat de moraal, het kwaad, dan niet boven de mensen zweven?

Dat vind ik zeker niet. Waar ik me tegen afzet, is dat we het kwaad veelal ontkennen, door te zeggen: ach, iedereen ziet het anders. Maar deze wereld is toch niet de meest ideale wereld. Er is ongelooflijk veel lijden, er heerst onrechtvaardigheid. En hoe noemen we dat? Dat noemen we het kwaad. Waar komt het uit voort? Het komt voort uit het bewustzijn van mensen. Deze wereld, de wereld van de twintigste eeuw, is er een van de strijd tussen goed en kwaad. Natuurlijk, het is één optiek, maar wel een hele centrale. Maar er is ook zoiets als waarheid tegen onwetendheid, er is zoiets als schoonheid versus anti-esthetiek. Dat zijn ook hele centrale problemen. Maar meer fundamentele problemen dan die van het ware, het goede, het schone, en het rechtvaardige zijn er eigenlijk niet, had Plato al bedacht.

Geen geloof

Wat zijn in uw optiek de mogelijke oplossingen die de door u aangehangen reïncarnatieleer biedt?

Daar wil ik allereerst dit op zeggen: ik houd er niet van dat mensen in reïncarnatie geloven. Want dat leidt tot niets, zoals geen enkel geloof tot iets leidt. Als je er weet van hebt, als je als individu kunt zeggen: ik heb er ervaring mee, waardoor het voor mij heel aannemelijk is dat mensen vaker dan één keer op zeer verschillende manieren, en met totaal andere pakketjes aanwezig zijn, dan vind ik dat prima.

Welnu: steeds meer mensen lijken die ervaring te hebben, en dat verbreedt natuurlijk enorm je horizon. Een heleboel dingen die anders volstrekt ondraaglijk zijn, zoals het lijden, de onrechtvaardigheid, worden iets draaglijker, wanneer je weet dat iedereen op een oneindige ladder in beweging is. Als het in dit leven niet om een heel klein stukje tijd gaat, niet heel even, en dan nooit meer, ja, dan kan de reïncarnatie een beetje een troost zijn.

Maar – en dat is natuurlijk het meest essentiële in de reïncarnatie-gedachte – je legt in dit leven zelf de kiemen voor je eigen toekomst, van leven tot leven. Niet vanuit een aards perspectief, zo van: wie ziek is geweest, was daarom een slecht mens, nee, vanuit een hoger soort zelfbewustzijn kies je op grond van de voorbereidingen die je zelf getroffen hebt, je toekomstig lot.

Lopende band

Ik ben bang dat een lopende-bandwerker dan niet erg ver zal komen.

Het bewustzijn heeft niets te maken met een intellectueel bewustzijn. Dus het feit dat iemand eenvoudig werk doet, zegt niets.

Ik heb het over iemand die keihard moet werken om brood op de plank te hebben.

Op het gevaar af dat ik nu voor een soort oosterling word versleten: je kunt leren iedere handeling met bewustzijn, liefde en esthetiek te doen. Zonder zure of boze gedachten. En dan verandert er ontzettend veel in jou en je naaste omgeving.

Nogmaals: ik heb het over mensen die door het sóort werkzaamheden die ze moeten verrichten, er helemaal niet toe kunnen komen, zich met zaken als bewustzijnsontwikkeling bezig te houden.

Natuurlijk, er zijn handicaps, daar ben ik het zonder meer mee eens. Maar het kàn in principe onder alle omstandigheden. Er is een prachtig boek van Victor Frankl: *Man's Search for Meaning*. Frankl beschrijft in dat boek zijn ervaringen in het concentratiekamp. En als er nou ergens een situatie is waar je niks kunt, waar alleen maar ellende heerst, dan is het wel het

concentratiekamp. Maar zelfs in het concentratiekamp lukte het enkele mensen om daar op zo'n manier aanwezig te zijn dat er iets heel bijzonders met hen gebeurde.

In De Droom der rede schrijft u: Gegeven het relatief primitieve psychisch ontwikkelingsstadium van sommige mensen, moeten anderen die verder zijn in hun bewustzijnsontwikkeling, aan schadelijk gedrag paal en perk stellen.'

Hoe stelt u zich dat voor?

Heel moeilijk. Maar ik vind dat je in sommige situaties niet tolerant moet zijn. Als mensen, bij voorbeeld in een voetbalstadion, gewelddadig worden, wanneer ze trachten tot een soort zelfbeleving te komen met behulp van het overschrijden van grenzen, dan is het paal en perk stellen aan het overschrijden van die grenzen, precies wat ze willen.

Maar je kunt ook paal en perk stellen zonder in dit verband te spreken van 'psychisch primitief'.

Als je je zelfbewustzijn moet ontleen aan het vertrappen van je medemens, dan durf ik – hoewel het vandaag de dag niet erg bon-ton is – te zeggen dat ik dat een bijzonder primitieve manier vind van het zoeken naar ervaring. Net zoals ik ethische uitspraken doe over nazi's, het fascisme, of over bepaalde vormen van misdrijven zoals verkrachting en moord.

Toch blijft het naar mijn mening een beetje een griezelige vorm van taalgebruik. Immers: iemand die 'hoog' staat, kijkt naar beneden.

Ik weet dat het allemaal heel gevoelig ligt. Maar dat wordt in dit wereldbeeld gecompenseerd, doordat bijna niemand op een mooi hoog plateau staat. Dus misschien zie ik, als iemand die gewend is sociaal te kijken, wat het nadeel is van vandalistisch gedrag, maar sta ik op een ander punt weer veel lager dan diezelfde vandaal. Wie weet, is hij heel aardig voor zijn zieke broertje, en ben ik veel minder aardig voor mijn naaste verwanten. Dus het gaat beslist niet om een starre hiërarchie. Plus dat ik denk dat mensen op allerlei niveaus beginners en gevorderden kunnen zijn.

U baseert een groot deel van uw betoog op, zoals u het noemt 'het oosterse weten'. Maar kan het niet zijn dat dat zogenoemde oosterse weten niet een in het westen gegroeide historische mythe is?

Zeker zullen er dingen in geprojecteerd worden die er niet in zitten. Dus: wát weten de oosterlingen? Nou, niet hoe ze een tram moeten besturen. Maar wel weten ze – door hun

lange traditie van naar binnen kijken – hoe de psyche in elkaar zit. Althans, ze beschrijven de psyche op een manier die veel subtieler is dan de huidige westers-academische wereld dat kan.

Het dilemma waar je dan als westerling voor staat, is: hoe over deze kwesties te schrijven en te praten, wanneer ons de taal daarvoor eigenlijk ontbreekt. In *De droom der rede* schrijf ik over zaken die wellicht beter in poëzie te benoemen zijn, en is de prijs die ik daarvoor moet betalen dat de academische wereld het boek niet leest vanwege de inhoud, en de – zeg maar – alternatieve wereld het boek terzijde legt vanwege de taal der rede. Maar ja, dat is de tragedie van een boek dat een brug wil slaan tussen twee gedachtenwerelden.